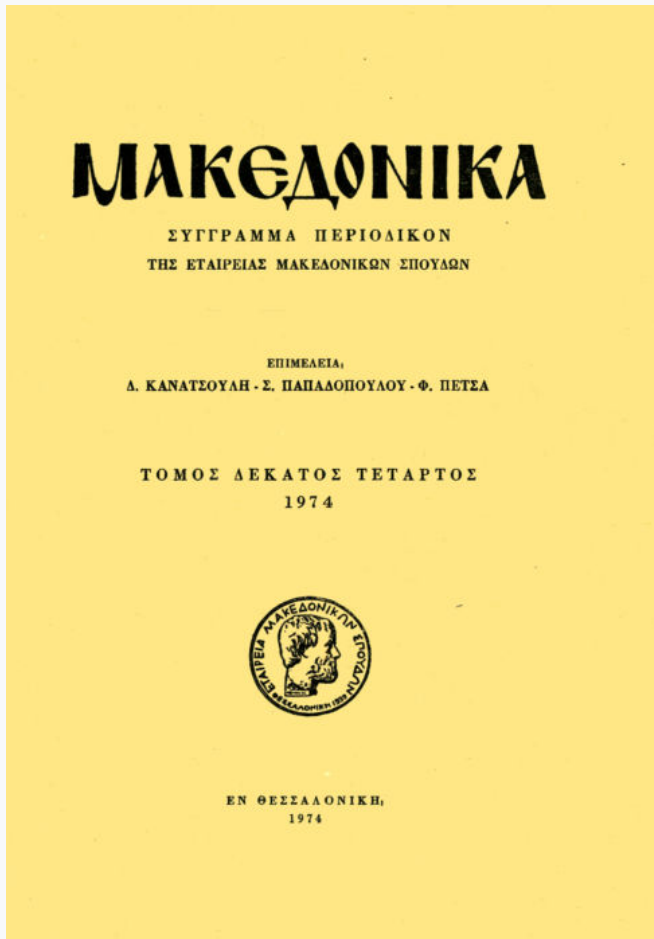

Μακεδονικά

Τόμ. 14, Αρ. 1 (1974)

Μια σλαβική επιγραφή της Μακεδονίας και τα διδάγματα της

Φαίδων Μαλιγκούδης

doi: [10.12681/makedonika.586](https://doi.org/10.12681/makedonika.586)

Copyright © 2014, Φαίδων Μαλιγκούδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Μαλιγκούδης Φ. (1974). Μια σλαβική επιγραφή της Μακεδονίας και τα διδάγματα της. *Μακεδονικά*, 14(1), 392-395.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.586>

χνητῶν μεταμορφώσεων τοῦ καβαλάρη στοῦ χωριῶ *Madara*. Πρέπει νὰ τὸν ἀφήσουμε ἥσυχο καί, ἂν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ποῦμε τίποτε ἀκριβέστερο, ἄς μείνῃ ἀπλῶς ἓνας ἀπὸ τοὺς πολλοὺς «Θρᾷξ ἱππέες»¹.

ΦΩΤΙΟΣ Μ. ΠΕΤΣΑΣ

ΜΙΑ ΣΛΑΒΙΚΗ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΚΑΙ ΤΑ ΔΙΔΑΓΜΑΤΑ ΤΗΣ

Ἔνα ἀπὸ τὰ «καυτὰ» θέματα τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας τῆς Βαλκανικῆς εἶναι τὸ σχετικό μὲ τὸν ἐποικισμό τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοὺς Σλάβους. Πολλὰ ἔχουν γραφῇ γύρω ἀπὸ τὸ ἂν, πότε καὶ σὲ ποιοῦ βαθμὸ «ἐσθλαβώθη» ἡ Ἑλλάς καὶ τί λογῆς σλαβικά φύλα κατέβηκαν μέχρι τὸ Αἰγαῖο. Κεντρικὴ θέσις στὴν ἐπιχειρηματολογία, στὴν ὁποία δὲν ἐπρυτάνευσε πάντοτε ἡ αὐστηρὴ ἐπιστημονικὴ πρόθεσις, κατέχει ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Fallmerayer τὸ

1. Ἰδὲ κυρίως E. Will, *Le relief culturel grecoromain*, Paris 1965, εἰδικότερα γιὰ τὸ ἀνάγλυφο ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, σ. 62 κ.ἑ. Στὴν πλούσια βιβλιογραφία τοῦ E. Will ἔχουν προστεθῇ νεώτερα δημοσιεύματα. — Ἔιχε γραφῇ τὸ σημείωμα αὐτὸ ἀπὸ καιρὸ καὶ τώρα μόλις βλέπω τὸ ἄρθρο τοῦ Georgi Mihailov στὰ *Mélanges helléniques offerts à Georges Daux*, Paris 1974, σ. 279-287. Εἶναι γραμμένο μὲ ἀφορμὴ τῇ δημοσίευσίᾳ ἀπὸ τὸν M. Speidel τῆς ἐπιτύμβιας στήλης τοῦ βετεράνου Τιβερίου Κλαυδίου Μαζίμου, τοῦ «captor Dacebala». Ἡ στήλη βρέθηκε τυχαῖα τὸ 1965 στὴ Γραμμένη, βορειοδυτικὰ τῶν Φιλίππων (εἰκ. 2), δημοσιειώθηκε στὸ «*Journal of Roman Studies*», τ. 60 (1970), σ. 142-153, καὶ προκάλεσε ζωρὸ ἐνδιαφέρον καὶ συζήτηση. Στὴ βιβλιογραφία ὅπου παραπέμπει ὁ G. Mihailov πρόσθεσε καὶ τὸ ἄρθρο τοῦ ἀειμνήστου G. Becatti στὴν *Enciclopedia dell'Arte Antica*, Suppl. 1970 (1973), λ. *Tropeum Traiani*. Ὅ,τι ἐνδιαφέρει ἐδῶ εἶναι οἱ παρατηρήσεις τοῦ G. Mihailov, ἑ.ἀ., σ. 282, ὁ ὁποῖος πολὺ σωστὰ προσάγει παραδείγματα τῆς περιοχῆς Φιλίππων-Ἀβδῆρων-Φιλίππουπόλεως, ὅμοια πρὸς τὴν παράστασις τοῦ ἱππέως στὴ στήλῃ τοῦ T. Κλαυδίου Μαζίμου καὶ συμπεραίνει:

«On veut voir l'origine de l'iconographie du Cavalier Thrace dans les monuments du genre du relief tombal de Dexiléas à Athènes. Il n'y a pas de doute que le type est venue du dehors, sans doute emprunté à l'art grec. On pourrait même admettre que le group des cavaliers tuant un ennemis, dont le représentant le plus remarquable est le monument de Dexiléas, en aurait été le modele. Par les monnaies du roi péonien Patraus, du dernier tiers du IVe s., on voit comment ce sujet se répandait (fig. 9)». Πολὺ σωστά! Τὸ νόμισμα τοῦ Πατραοῦ ἐδῶ, εἰκ. 3.

Προηγούμενως καὶ ὁ Ρουμάνος καθηγητὴς D. M. Pipidi («*Acta Antiqua*», τ. X (1962), σ. 219 κ.ἑ.) συμφώνησε ἐπίσης μὲ τὴ γνώμη τοῦ E. Will (ἑ.ἀ., σ. 79) ὅτι ὁ εἰκονογραφικὸς τύπος τοῦ «θρακὸς ἱππέως» προέρχεται ἀπὸ μακρὰ σειρὰ ἐπιτυμβίων παραστάσεων τῶν Ἑλλήνων. Πρβλ. γιὰ τὶς ἀναθηματικὰς πλάκες μὲ παραστάσεις «θρακὸς ἱππέως θηρεύοντος», ρωμαϊκῶν χρόνων, στὴ Βουλγαρία (βουλγαρικά μὲ γαλλικὴ περίληψη), *Archeologia*, Sofia 1970, 2, σ. 19-32.

«Ἐπὶ τοῦ πιεστηρίου», βλέπω τὸ βιβλίον τοῦ R. F. Hodkinson, *Bulgaria in Antiquity*, London 1975, ὅπου γίνεται συχνὰ ἀναφορὰ σὲ παραστάσεις «θρακὸς ἱππέως», σ. 32 (γενικά), 51 (Ὀδησσός), 112 (Ratiaria), 116 (Montana), 139 (Durostorum), 174 (Θρᾷξ ἱππέος-Ἅγιος Γεώργιος), 182-183 (Pautalia), 185-186 (ἐλληνικὸς χαρακτήρας τῆς περιοχῆς τῆς λατρείας του στοῦ Στρυμόνα καὶ στοῦ Νέστο) κ.ά.

θέμα τῶν τοπωνυμίων στή χώρα μας. Ξεκινώντας ἀπό τὸ ὑποτιθέμενο ἔτυμο ἐνὸς τοπωνυμίου προσπάθησαν πολλοὶ νὰ στηρίξουν ἓνα ὁλόκληρο οἰκοδόμημα θεωριῶν ἄν, π.χ., ἦταν σὲ θέση νὰ ἀποδείξουν ὅτι ἓνα τοπωνύμιο ποὺ ἀναφέρουν οἱ πηγὲς στὸ μεσαιῶνα εἶναι σλαβικό, τότε καὶ οἱ κάτοικοί του ἦταν Σλάβοι. Πολλὲς ἱστορικὲς μελέτες σχετικὰ μὲ τοὺς Σλάβους στὴ μεσαιωνικὴ Ἑλλάδα στηρίζονται ἀπλῶς καὶ μόνο σὲ ἐτυμολογίες σωστὲς ἢ ὄχι.

Δὲν εἶναι πρόθεσή μου μὲ τίς παρακάτω γραμμὲς νὰ ἐξαντλήσω αὐτὸ τὸ βασικὸ θέμα. Θὰ ἤθελα μόνο μὲ ἓνα μικρὸ (καὶ σπάνιο) παράδειγμα ἀπὸ τίς ἱστορικὲς πηγὲς νὰ κάμω κάπως πιὸ φανερό ὅτι γι' αὐτὸν ποὺ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν ἱστορία μιᾶς περιοχῆς σὲ μιὰ δεδομένη τῆς περίοδου ἡ διαπίστωση καὶ μόνο ὅτι τὸ ὄνομα τῆς περιοχῆς εἶναι σλαβικό θὰ ἦταν κακὸς ὁδηγὸς στὸ μονοπάτι τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας.

Ὁ Βούλγαρος ἱστορικὸς καὶ ἀρχαιολόγος J. Ivanov στὸ βιβλίο του «Βουλγαρικὲς ἀρχαιότητες τῆς Μακεδονίας»¹ ποὺ —ἂν παραβλέψῃ κανεῖς μερικά ποὺ γράφτηκαν σ' αὐτὸ κάτω ἀπὸ τὸ γνωστὸ ἐθνικιστικὸ πνεῦμα— εἶναι πραγματικὰ πολὺτιμο βοήθημα γιὰ τὸ μελετητὴ τῆς βουλγαρικῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας, δημοσιεύει μιὰ ἐπιγραφὴ γραμμένη στὴ μέση βουλγαρικὴ ποὺ εἶδε κοντὰ στὸ χωριὸ Κίρτσοβο (σήμερα Καρυδοχώρι) στὸ νομὸ Σερρών. Ὁ Ivanov γράφει ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ, ποὺ τὴν εἶδε τὸ 1916, εἶναι χαραγμένη ἐπάνω σὲ ἓνα τοῖχο ἀπὸ γρανίτη, ὅτι ἔχει ἀπομείνει ἀπὸ ἓνα μεσαιωνικὸ κάστρο ποὺ ἄλλοτε ὑψωνόταν σὲ ἓνα λόφο στὰ ἀνατολικά τοῦ χωριοῦ. Δίνω παρακάτω τὸ κείμενο, μεταγγραμμένο σὲ λατινικοὺς χαρακτήρες, ὅπως τὸ δημοσιεύει ὁ Ivanov.

†Azū Vrana duka velikū
sūtūvorichū grada Kricuva
...ē ēs ca[r?]a za molitū-
vy Kaloio [ana] carē

Ὁ καθηγητὴς I. Dujčev δημοσιεύει τὴν ἴδια ἐπιγραφὴ², καὶ τὴ διαβάζει:

†Azū Vrana duka velikū
sūtūvorichū grada Kricuva
[ma]jē [m]jēsūca [6712] za molitū-
vy Kaloio[ana] carē

Ἡ μετάφραση τῆς ἐπιγραφῆς:

Ἐγὼ ὁ Βρανᾶς μέγας δούξ
κατασκεύασα τὸ κάστρο Kricuva
(τὸν μῆνα Μάιο τὸ 6712=1204) γιὰ τὸ καλὸ³
τοῦ τσάρου Καλογιάννη.

Εἶναι κάπως δύσκολο νὰ τοποθετήσῃ κανεῖς τὴν ἐπιγραφὴν στὰ ἱστορικὰ τῆς πλαισία, μιὰ καὶ ἡ χρονολόγηση ποὺ προτείνει ὁ Dujčev δὲν εἶναι σίγουρη. Τὸν Βρανᾶ⁴ τῆς ἐπιγρα-

1. Πρβλ. J. Ivanov, *Bŭlgarski starini iz Makedonija*, Sofija 1931, σ. 29-34.

2. Πρβλ. I. Dujčev, *Iz starata bŭlgarska knižnina*, t. II, Sofija 1944, σ. 27.

3. Τὸ βουλγ. «za molitū» τὸ θεωρεῖ σωστὰ ὁ Dujčev, ἔ.ἂ., σ. 307, σὰν ἀντίστοιχο τοῦ ἑλληνικοῦ «ὤπερ εὐχῆς».

4. Τὸ ὄνομα Βρανᾶς εἶναι κατὰ τὴ γνώμη τῶν δύο Βουλγάρων ἐρευνητῶν σλαβικοῦ ἐτύμου. Ὁ Φ. Κοκυλέξ, Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου τὰ λαογραφικά, τ. Β', Ἀθῆναι 1950, σ. 276-277, ἀντίθετα ἀπὸ τὸ μεσ. βραναία (λατ. brandea, brandium).

φής, τὸν ταυτίζουν ὁ Ivanov καὶ ὁ Dujčev μὲ τὸν βυζαντινὸ στρατηγὸ Θεόδωρο Βρανᾶ (ιβ' - ιγ' αἰ.) ποὺ μετὰ τὴν κατὰλψη τῆς Πόλης ἀπὸ τοὺς Λατίνους συνεργάστηκε μαζὺ τοὺς, ἀνέκτησε τὴ Φιλίππουπολιν καὶ τὸν Στενὴμαχον ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους καὶ ἔγινε ἀργότερα διοικητὴς τῶν ἐπαρχιῶν Διδυμοτείχου καὶ Ἀδριανουπόλεως¹. Ἡ γνώμη τῶν Ivanov καὶ Dujčev τέθηκε τελευταία σὲ ἀμφισβήτηση², ὥστόσο δὲν θὰ ἀσχοληθούμε ἐδῶ μὲ αὐτὸ, οὔτε μὲ τὸ ἂν ὁ Θεόδωρος Βρανᾶς ἔγινε καὶ πότε σύμμαχος τοῦ τσάρου Καλογιάννη τῆς Βουλγαρίας (1197-1207).

Θὰ σταματήσουμε μόνο στὸ ὄνομα τοῦ κάστρου, ὅπως μᾶς τὸ ἔχει διασώσει ἡ ἐπιγραφή. Δὲν χωρὶς βέβαια ἀμφισβήτηση ὅτι ἡ Κρίκουνα τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι τὸ χωριὸ Κίρτσσοβο, ὅπως λεγόταν πρὶν μετονομαστῇ. Ὁ Vasmer στὸ γνωστὸ του ἔργον³ ἀναφέρει αὐτὸ τὸ τοπωνύμιον σὰν σλαβικὸ χωρὶς νὰ δίνει περισσότερες πληροφορίες γιὰ τὸ ἔτυμόν του καὶ περιορίζεται μόνο νὰ τὸ παραβάλλῃ μὲ τὴν παλαιορωσικὴ ὀνομασία τῆς πόλεως Κύτςενᾶ (σήμερα Κερέ).

Κατὰ τὴ γνώμη μου τὸ τοπωνύμιον αὐτὸ ἔχει πραγματικὰ σλαβικὴ προέλευση: στὴν παλαιосλαβονικὴ Κύτς σημαίνει «ὅ,τι μένει ἀπὸ τὸν κορμὸ τοῦ δένδρου ἐπάνω ἀπὸ τὴ ρίζα ἀφοῦ κοπῇ ὁ κορμὸς» καὶ τὸ ρῆμα Κύτςiti=«δημιουργῶ καλλιεργήσιμο ἔδαφος, καθιερίζοντας τὸ δάσος ἀπὸ τὰ δένδρα». Τοπωνύμια αὐτοῦ τοῦ ἔτυμου ὑπάρχουν ἀρκετὰ παντοῦ, ὅπου κατοίκησαν Σλάβοι⁴. Στὴν Ἑλλάδα ἀπαντοῦν τὰ παρακάτω τοπωνύμια ποὺ φαινομενικὰ εἶναι τοῦ ἴδιου ἔτυμου: Κόρτσιστα (Φλώρινα), Κουρτσούνα (Λακωνία), Κριτσάρι (Καρδίτσα), Κριτελί (Λακωνία), Κρίτσι (Μεσσηνία), Κριτσίνι (Τρίκαλα), Κριτσόταδες (Τρίκαλα), Κρουτσέλοβο (Ἑδεσσα), Καρτζόβα (Τρίπολις), Κριτζιανὰ (Ἐπανωμή)⁵. Δὲν θὰ προχωρήσω περισσότερο στὴ συσχέτιση τῶν τοπωνυμιῶν καταλήγοντας σὲ συμπεράσματα καὶ θ' ἀφήσω τὸ θέμα ἀνοιχτὸ γιατί θὰ ἔπρεπε νὰ διευκρινιστοῦν προηγουμένως δύο προβλήματα ποὺ ἔχουν ἄμεση σχέση μὲ τὴ σωστὴ λύση τοῦ θέματος:

α) Θὰ πρέπῃ νὰ ἐρευνηθῇ ἂν ἡ σλαβικὴ λέξι Κύτς ὑπάρχει σὰν δάνειον προσηγορικὸ στὶς νεοελληνικὰς διαλέκτους. Ὁ Μ. Τριανταφυλλίδης⁶ ἀναφέρει τὸ ἰδιωματικὸν (Ἀγραφα) κ ρ ι τ σ ᾱ π ι ποὺ σημαίνει ὅ,τι ἀκριβὼς καὶ τὸ σλαβικὸ κύτς καὶ ποὺ πιθανὸν νὰ εἶναι δάνειον ἀπὸ τὰ σλαβικά. Σὲ περίπτωσιν ποὺ θὰ ἀποδειχθῇ ἡ ὑπαρξὴ τῆς δάνειας λέξεως σὲ ἄλλα διώματα θὰ ἔπρεπε νὰ ἐρευνηθῇ, ποιά τοπωνύμια προέρχονται ἀπὸ τὸ δάνειον προσηγορικὸν (καὶ συνεπὼς ἀπὸ ἑλληνόφωνους ἐποίκους) καὶ ποιά κατ' εὐθεῖαν ἀπὸ τὰ σλαβικά.

β) Τὸ σλαβικὸ κύτς ὑπάρχει σὰν δάνειον καὶ στὰ ἄλβανικά⁷. Καὶ ἐδῶ θὰ ἔπρεπε νὰ ἐρευνηθῇ κανεὶς ἂν καὶ ποῖο ἀπὸ τὰ παραπάνω τοπωνύμια προέρχεται ἀπὸ τοὺς ἄλβανόφωνους.

1. Σχετικὰ μὲ τὸν Θεόδωρον Βρανᾶ πρβλ. C. h. M. B r a n d, Byzantium confronts the West 1180-1204, Cambridge, Mass. 1968, σ. 111, 136, 148.

2. Πρβλ. G. P r i n z i n g, Die Bedeutung Bulgariens und Serbiens in den Jahren 1204-1219 im Zusammenhang mit der Entstehung und Entwicklung der byzantinischen Teilstaaten nach der Einnahme Konstantinopels infolge des 4. Kreuzzuges, München 1972, σ. 76-77, Nota 77.

3. M. V a s m e r, Die Slaven in Griechenland, Berlin 1941, σ. 217.

4. Πρβλ. V. Š m i l a u e r, Přiručka slovanské toponomastiky, Praha 1970, σ. 106.

5. Δὲν θὰ συμφωνήσω μὲ τὸν παλιὸ μου συμμαθητὴ Θ. Π α ζ α ρ ᾶ ποὺ ἀμφισβητεῖ ἂν τὸ τελευταῖον αὐτὸ τοπωνύμιον εἶναι σλαβικὸν (πρβλ. τὸν ἴδιο στὰ «Μακεδονικά», τ. 10 (1970), σ. 144), ἀλλὰ δὲν προτείνει καμιά ἄλλη ἔτυμολογία.

6. Πρβλ. Μ α ν ὄ λ η Τ ρ ι α ν τ α φ υ λ λ ῖ δ η, Ἀπαντα, τ. Β', Θεσσαλονίκη 1963, σ. 387.

7. Πρβλ. A. M. S e l i š č e v, Slavjanskoe naselenie v Albanii, Sofija 1931, σ. 147.

νους έποίκους στην Έλλάδα. Σέ πολλές περιπτώσεις έξ άλλου δανείων λέξεων στη γλώσσα μας πρόκειται περί έ μ ι ε σ ω ν σλαβικών δανείων λέξεων: ή λέξη ζ α κ ό ν ι π.χ. (συνήθεια, άγραφος νόμος) προέρχεται από την άλβανική πού μέ τη σειρά της τή δανείστηκε από τήν σλαβική· κ α σ τ ρ α β έ τ σ ι (άλβ. kastravecë < σλαβ. krastanica (= άγγούρι), κ.λ.π.

Άς γυρίσουμε όμως στην επιγραφή. Τό σλαβικό όνομα του κάστρου, όπως μάς τό παραδίνει ή επιγραφή δημιουργεί προσκόμματα σέ κείνους πού θέλουν νά βγάλουν συμπεράσματα σχετικά μέ τό πού άνήκαν γ λ ω σ σ ι κ ά (και κατά συνέπεια έθνικά) οί κάτοικοι του κάστρου τόν ιγ' αί., όταν γράφτηκε δηλ. ή επιγραφή. Ή σλαβική ονομασία του χωριού Κύτσοο έγινε Kricuna στην επιγραφή, δηλ. όπως τήν έπρόφεραν οί έλληνόφωνοι κάτοικοί του και όπως τήν άκουσε ό Σλάβος πού λάξευσε τήν επιγραφή τόν ιγ' αί.: τό παχύ ε έγινε c (τσ) στην ελληνική προφορά και τό άτονο ο > u (ου), σύμφωνα μέ ένα φωνητικό φαινόμενο πού, όπως είναι γνωστό, είναι χαρακτηριστικό γιά τά βόρεια ελληνικά ιδιώματα. Τά διδάγματα αυτά της επιγραφής είναι νομίζω εύγλωττα και θά έπειθαν κάθε καλόπιστο μελετητή της επιγραφής ότι οί κάτοικοι της περιοχής του κάστρου ήταν πλέον τόν ιγ' αί. έλληνόφωνοι.

ΦΑΙΔΩΝ ΜΑΛΙΓΚΟΤΔΗΣ

Η ΘΕΜΕΛΙΩΣΙΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΚΑΘΟΛΙΚΟΥ ΝΑΟΥ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Ή έγκατάστασις Αυτοκρατορικών, αποκλειστικώς σχεδόν έμπόρων, εις τήν Θεσσαλονίκην σημειούται κατά τήν περίοδον των διομολογήσεων μεταξύ της οθωμανικής αυτοκρατορίας και της Γαλλίας¹. Τή 1644 ένεφανίσθησαν εις τήν μακεδονικήν πρωτεύουσαν καθολικοί λατινόρρυθμοι κληρικοί, άνήκοντες εις τό Τάγμα των Ήσουςιτών, άνευ όμως έπιστήμης αναθέσεως εκκλησιαστικών καθηκόντων παρά του Γάλλου βασιλέως, ό όποιος ήτο προστάτης όλων γενικώς των καθολικών εις τήν οθωμανικήν αυτοκρατορίαν. Έξ εκθέσεως του Ήσουςιτου π. Isaac d'Aultry (Μασσαλία 7-10-1650)², υποβλήθεισις εις τόν γενικόν ήγούμενον του Τάγματος π. Piccolomini, πληροφορούμεθα ότι τή 1644 ή Μονή Μεγίστης Λαύρας του Αγίου Όρους είχε παραχωρήσει εις τους π. Ήσουςιτας ήρειπώμενον ναΐδιον έν Θεσσαλονίκη, άλλ' ή άμέλεια του τότε Γάλλου προξένου³ και ό έκραγείς ένετοτουρικός πόλεμος έματάωσαν τήν έπισκευήν του ναΐδιου και τήν μόνιμον έγκατάστασιν καθολικής άποστολής. Οί π. Ήσουςιται ήλθον εκ νέου εις Θεσσαλονίκην τή 1650 και 1693, έν έτει δε 1706 άνέλαβαν τό έντός δοματίου του γαλλικού προξενείου λειτουργούν παρεκκλήσιον και έγκατεστάθησαν μόνιμως μέχρι της διαλύσεως του Τάγματός των παρά του πάπα Κλήμεντος XIV τή 1773⁴. Τή 1740 άνετέθη εις αυτούς έπισήμως ή διεύθυνσις της

1. Y v. - J. Dupon, Τό μητρώον βαπτίσεων της Καθολικής Έκκλησίας Θεσσαλονίκης, 1702-1725, «Μακεδονικά», τ. 11 (1972), σ. 39.

2. Δημοσιευθείσις παρά του Π. Γ ρ η γ ο ρ ι ο υ, Σχέσεις Καθολικών και Όρθόδοξων, Άθήναι 1958, σ. 162.

3. Έκ της πληροφορίας αυτής καθίσταται βεβαία ή ύπαρξις Γάλλου προξένου εις τήν Θεσσαλονίκην ήδη πρό της λήξεως του πρώτου ήμίσεος του 17ου αιώνος, ένθ κατά τόν N. S v o r o n o s, Le commerce de Salonique au XVIIIe siècle, Paris 1956, σ. 145, ό διορισμός του πρώτου Γάλλου προξένου εις τήν μακεδονικήν πρωτεύουσαν έγένετο τή 1685.

4. Π. Γ ρ η γ ο ρ ι ο υ, έ.ά., σ. 100, σημ. 4.